

سفر چین

• سید سعید میر محمد صادق

■ سفرنامه‌ی چین
■ تألیف مستر الس

سفرنامه‌ی چین گزارش‌های روزانه‌ای است که مستر الس از صاحب‌منصبان دولت انگلستان - که زمانی در ایران مأمور بوده و به عنوان نایب سفیر انگلستان در سفر چین حضور داشته - به نگارش در آورده است.

در سال ۱۲۳۰ ه.ق، ۳۰ تاجر انگلیسی مقیم در شهر کانتون چین، از ظلم حاکمان این شهر به دولت مطبوع خود شکایت کردند و در پی این شکایت، ۲۴ نفر از وزرا و کارگزاران کمپانی هند شرقی، ضمن بررسی گزارش‌های تاجر انگلیسی، مصلحت دیدند بدین منظور، سفیری بفرستند تا در امورات دریایی و دولتی با حکومت چین قرار گذارد و عهد نامه‌ای فی مابین بسته شود، لذا آنان از وزرای دولت پادشاهی انگلستان درخواست کردند تا از جانب پادشاه انگلیس، سفیری به پایتخت چین فرستاده شود؛ متعاقب این درخواست، در زمستان سال ۱۲۳۱ ه.ق لرد امهرست یکی از بزرگان انگلیسی برای این مأموریت انتخاب شد.

لرد امهرست را در این سفر ۹۲ نفر همراهی می‌کردند که مهم‌ترین آنان عبارت بودند از:

- مستر امهرست پسر سفیر؛

- سرجاج (جرج) ستانتین نایب سفیر، او پیش از این سفر، در جوانی به همراه لرد مکارتنی - که سابقاً از طرف دولت انگلستان، مأمور سفارت چین بوده‌است، - به پایتخت چین رفت و سال‌ها در آنجا اقامت داشت؛ او از زبان و آداب چینی‌ها بااطلاع بوده است و به دستور پادشاه انگلیس در شهر کانتون ملک‌التجار بود؛

- مستر الس، نایب دوم و مؤلف کتاب؛

- مستر هین، منشی ایلچی؛

- مستر تون، مستر دوس، مستر منتق، مستر ماریسین، نویسندگان و

مترجمان ایلچی به زبان چینی؛

- مستر کرفت، کشیش؛

- مستر هابیل، طبیب خاصه؛

- دکتر پرسن، طبیب دیگران؛

- مستر هول، نقاش؛

- لفتنانت کوک، صاحب منصب کشیک‌چیان ایلچی؛

- لفتنانت سمرست، نایب سرباز کشیک‌چیان؛

- مستر ماریج؛ دفتردار؛

- مستر پوی و دکتر لن، دوا ساز طبیبان؛

سفرنامه‌ی چین، تألیف مستر الس، در سال ۱۲۶۱ هـ.ق، به دستور بهمن میرزا به نام محمدشاه قاجار توسط میرزا صادق نامی با همکاری ادوارد برجیس انگلیسی به فارسی ترجمه شد و بعدها دوباره توسط میرزا موسی خان منشی کاشانی طی ۳ روز، از روی آن تحریر شد

برای اقامت در عمارت خاصه‌ی پادشاه - که در منطقه‌ی سنگ واقع بود - بردند و پذیرایی از آنان کردند.
 بنا به دستور پادشاه چین، مقرر شد که این هیأت در ۲۵ رمضان سال ۱۳۲۱ هـ.ق وارد پکن پایتخت چین شوند؛ هیأت انگلیسی در تاریخ مقرر، پس از طی مسافتی وارد پکن شد و بلافاصله پس از ورود، پادشاه دستور داد تا به حضور برسند، ولی ایلچی انگلستان به علت خستگی هیأت انگلیسی و خودش و بدی مزاج - که به آن دچار شده بود - به میزبانان خود گفت قادر به ملاقات نیستند. این سرپیچی هیأت انگلیسی از دستور موجب ناراحتی پادشاه شد و در واکنش بدان، دستور بازگشت هیأت انگلیسی را صادر کرد. هرچند که بعدها پادشاه چین یکی از میزبانانی را که برای هیأت انگلیسی به نام «ین» تعیین کرده بود، از کارهای دولتی برکنار کرد، زیرا او خستگی و بیماری هیأت انگلیسی و شخص سفیر را به شاه گزارش نکرده بود.
 اعضاء هیأت انگلیسی از این سفر بسیار خسته شدند. به حدی که نویسنده در سفرنامه‌اش می‌نویسد: «در این سفر بی‌مزه حتماً ما همین شده که گاه‌گاهی به جهت تفرج پیاده می‌رویم»

- مستر هابت و مستر مارتن، صاحب منصبان کشتی؛
 به همراه ۷۴ نفر مأمور، نوکر و موزگانچی.
 هیأت فوق با کشتی در ۵ رمضان به خلیج پیچلی وارد شدند و به هنگام ورود از سوی پادشاه چین، دو نفر به نام‌های «چنگ» و «ین» برای میهمانداری آنان مأمور شدند. میهمانداران پس از ملاقات با سفیر، علت سفر او را جویا شدند، که سفیر در پاسخ به آن‌ها گفت این سفر برای تقویت و استحکام دوستی بین دو کشور است. میزبانان در پایان این ملاقات به سفیر و هیأت همراه متذکر شدند که هنگام حضور، در پیشگاه پادشاه چین، باید رسوم آن را به جای آورند، که مؤلف روش و اهمیت آن را از نظر چینی‌ها و مخالفت هیأت انگلیسی را با این نوع مراسم در این کتاب به تفصیل بیان کرده است.
 هیأت انگلیسی در ۱۵ رمضان از کشتی خود بیرون آمدند، سوار کشتی‌ای شدند که پادشاه چین برای آنان فرستاده بود؛ و به هنگام عبور از حصار کونک کو، چینی‌ها به‌عنوان مراسم سلام، سه عدد توپ برای هیأت انگلیسی شلیک کردند و نظامیان چینی به تعداد سیصد نفر در کنار رودخانه ده به ده صف کشیده، سان دیده شدند، و بنا به دستور پادشاه چین، هیأت انگلیسی را

معبد چینی قرن هجدهم

مؤلف در طی سفر، ضمن توصیف موقعیت شهرهای چین، اطلاعات جالبی درباره‌ی اوضاع اجتماعی و مردم‌شناسی و آداب رسوم چینی‌ها ارائه می‌دهد

سفر چین

قشون نظامی چینی‌ها به تعدادی است که برای حفظ و نگهداری ولایات است و مؤلف معتقد است چنانچه از جایی به چین لشکرکشی شود، آنان تاب مقاومت ندارد و شکست خواهند خورد.

دولت چین در باب تجارت اهالی خود بسیار ساعی و کوشاست و در سرحد شمال با روس‌ها تجارت دارند. در این باره نویسنده معتقد است شاید چینی‌ها با آنان تجارت می‌کنند و یا ممکن است به خاطر جلوگیری از وقوع جنگ با روس‌ها چنانچه با آن‌ها تجارت نداشته باشند، روس‌ها تاتارهای تاتارستان را - که فی‌مابین دو دولت هستند - کمک کنند تا با چینی‌ها وارد جنگ شوند. مؤلف در باب روابط خارجی چینی‌ها می‌نویسد: چینی‌ها بیشتر با دول خارجی‌ای که تابع آن‌ها هستند و به خاقان چین باج می‌دهند، مراد دارند. از جمله با تبت و نیپال؛ نویسنده در این مورد به درگیری انگلیس با نیپال اشاره می‌کند و متذکر می‌شود که در طی جنگ چینی‌ها حتی تا سه چهار منزلی قشون انگلیس پیش آمده بودند. نویسنده به بت‌خانه‌های رفیع چین اشاره کرده و می‌نویسد که مردم چین، بت‌های زیبایی دارند که به غیراز معتکفین کسی که به درستی معبود را بپرستد و عبادت کند، ندیده است، مگر به هنگام سختی و سفرهای خطرناک که برای معبودشان قربانی هدیه می‌دادند.

خوانین چینی و کارگزاران در انضباط امور و کارهای دولت با احتیاط‌اند و بسیار ساعی و احکام خاقان بزرگ را شدیداً اجرا می‌کنند. مؤلف سفرنامه معتقد است، چینی‌ها جز دروغ گفتن - که تا نفس دارند دروغ می‌گویند - به هیچ‌وجه نقصان دیگری ندارند.

مؤلف به لحاظ عدم آشنایی با زبان چینی، در باب کتاب‌های چینی، چیزی بیان نکرده است، ولی درباره‌ی زبان چینی معتقد است، یادگیری این زبان ساده است، اگر چه خط چینی مشکل است و خود چینی‌ها هم در نوشتن مشکل دارند و پاره‌ای رموزات در خط خود به کار می‌برند که بعیدالفهم است. نویسنده در پایان این سفرنامه، خلاصه‌ای از شرح سفر و چگونگی ورود لرد مکارتنی ایلچی سابق انگلیس را - که ۲۲ سال پیش از لرد امهرست، به چین سفر کرده و به حضور خاقان رسیده بود - آورده است.

سفرنامه‌ی چین، تألیف مستر الس، در سال ۱۲۶۱ هـ.ق، به دستور بهمن میرزا به نام محمدشاه قاجار توسط میرزا صادق نامی با همکاری ادوارد برجیس انگلیسی به فارسی ترجمه شد و بعدها دوباره توسط میرزا موسی خان منشی کاشانی - که نزد محمد تقی میرزا رکن‌الدوله به شغل کتابت مشغول بود - طی ۳ روز، از روی آن تحریر شده و در دوم ربیع‌الاول سال ۱۲۹۷ به اتمام رسیده است. نسخه‌ای از این سفرنامه، هم اکنون در کتابخانه‌ی موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی نگهداری می‌شود.

هیأت انگلیسی پس از ناکامی از ملاقات با پادشاه چین، برای سوار شدن به کشتی‌هایشان به سمت کانتون حرکت کردند، سپس از طریق ماکائو به هند رفتند و از آن‌جا به سوی انگلیس رهسپار شدند و در چهاردهم رمضان سال ۱۲۳۲ق پس از دو سال از تاریخ حرکت اولیه، به کشورشان بازگشتند. مؤلف در طی سفر، ضمن توصیف موقعیت شهرهای چین، اطلاعات جالبی درباره‌ی اوضاع اجتماعی و مردم‌شناسی و آداب رسوم چینی‌ها ارائه می‌دهد، که در این باب می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود

درباره‌ی کنفوسیوس؛ تنبیه مقصرین در چین؛ اعتقاد چینی‌ها در باب تنبیه و احترام به کسی که آنان را تنبیه کند؛ ویژگی‌های نظامیان چینی؛ حسن سلوک و خوش رفتاری چینی‌ها؛ غذاهای چینی اعم از اطعمه و اشربه، لوازم غذاخوری و آداب آن؛ نوع لباس میهمانداران چینی؛ نحوه‌ی اداره‌ی امورات حکومتی؛ نحوه‌ی زراعت و محصولات زراعتی و آب‌بندها؛ اوصاف شهر پکن و برخی دهات و محلات و شهرهای دیگر چین؛ زنان چینی؛ در باب برخی خارجیانی که در چین هستند؛ صنایع دستی چین؛ عرابه‌های بارکش در چین؛ روزنامه‌ی دولتی در چین؛ جایگاه نمایندگان مندریان و خواجگان حرم در حکومت چین؛ ویژگی‌های فیزیکی و رفتاری خاقان چین؛ مذهب چینی‌ها؛ ترس نمایندگان شادشاه از یکدیگر و تنفر پادشاه از رشوه گرفتن؛ وضعیت عیسویان و چین؛ بت‌خانه‌های چین.

نویسنده این سفرنامه، ضمن بیان اطلاعات فوق، نکات جالبی را در باب مأموران حکومتی بیان کرده است از آن جمله: کاتبان را همواره به جایی مأموریت می‌دهند که محل تولد او نباشد و نیز چنانچه از ارباب قلم در کارشان کوتاهی دیده شود، از منصب بالایی که دارند، عزل و به پایین‌ترین منصب تنزل پیدا می‌کنند و می‌بایست در مهر ثبت خود، عزل منصب خود را حک کنند تا مردم از آن مطلع باشند. مؤلف در باب ازدواج و طلاق چینی‌ها نوشته است که یک مرد با دو زن نمی‌تواند ازدواج کند و طلاق هم برای مردان به جز در مواردی که:

- ۱- زن عقیم باشد؛ ۲- زن ناشیزه شده و اطاعت به مرد نکند؛ ۳- بدزبان شود و شوهر را برنجاند و یا تعفن از او بیاید
- امکان‌پذیر نیست و در مورد زنان، چنانچه زنی شوهرش به سفر رود و مدت سفر او بیش از سه سال شود، اگر چه این موضوع در نزد چینی‌ها قبیح است، ولی زن می‌تواند از شوهر خود طلاق بگیرد، مرد دیگری اختیار کند.
- مؤلف، جمعیت چین را در زمان سفر خویش به آن کشور، چهارصد کرور بیان کرده است و می‌نویسد چینی‌ها جهت سرشماری، تعداد افراد خانواده را در تابلویی در سر کوچه می‌نویسند.